

VARLIK VERGİSİ VE AZINLIKLAR¹

“Varlık Vergisi” Türk Maliye Tarihinde hatırlanması istenmeyen karanlık ve kötü bir olayın adıdır. 1942 yılında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu ile olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kazançların ve servetlerin vergilendirilmesi amaçlanmıştır. Kanunun gerekçesinde bu verginin gelir ve varlık sahiplerinin varlıkları ve fevkalade kazançları üzerinden alınacağı belirtilerek, iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile mütenasip derecede vergi vermeyenleri istihdaf ettiği ve içinde bulunulan fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa, bunları kazanç ve kudretleriyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek amacı taşıdığı ifade edilmiştir. Ancak, Kanunun uygulanmasından, bunun sadece fevkalade vaziyetin icap ettirdiği bir vergi uygulaması olmadığı, esas amacın ekonomiyi “Türkleştirmek” olduğu sonra anlaşılmıştır.

1942 Türkiye’si, Avrupa’yı kavuran II. Dünya Savaşının dışında kalmakla birlikte, yokluk ve sefalet içindedir. Sürmekte olan savaş nedeniyle ithalat yapılamamış, başta gaz ve tuz olmak üzere pek çok ihtiyaç maddesi karaborsaya düşmüş, ekmeğe karneye bağlanmış, çivi, cam gibi temel inşaat malzemeleri bulunamadığı için inşaat faaliyetleri yürütülemez duruma gelmiş, enflasyon %100'lere yükselmiştir. Karaborsa önlenememiş, karaborsadan elde edilen yüksek kazançlar vergilendirilememiştir.

Keynes ekonomik dengelerin yerine oturması için toplumun varlıklı kesimlerinden “genel varlık vergisi” adı altında geçici ve zorunlu tasarruf yapılmasını, kriz sonrası bu zorunlu tasarrufların geriye taksitlerle ödenmesini önerirken, Hitler Almanya’sından kaçan ve bir Yahudi olan İ.Ü.Hukuk ve İktisat Fakültelerinde maliye ve iktisat dersleri veren, 1950 Vergi Reform Komisyonunda görev alan Prof.F.Neumark olağanüstü hallerde haksız kazanç elde edenlerden borç değil, bir defaya mahsus “genel servet artışı vergisi” alınmasını önermiştir. Elbette Neumark Saraçoğlu Hükümetinin çıkardığı gibi bir varlık vergisi kanunu önermemiştir. Türk Varlık Vergisi, vergicilik prensipleriyle açıklanması mümkün olmayan bir yöntemle, komisyonlarca “salma usulü” ile tarh ve tahakkuk ettirilmiştir.

Büyük Savaş yıllarında Almanya, Yunanistan, Macaristan, Bulgaristan, İsviçre, ABD, Hollanda, İsviçre, Fransa ve İngiltere’de de bir defaya mahsus olmak üzere benzer vergi kanunları çıkarılmış, ancak Bulgaristan hariç çıkarılan kanunlarda Anayasal vatandaşlık çerçevesinde eşitlik esas alınmıştır. Bulgaristan hükümeti ise sadece Yahudilerden vergi alınması için ırkçı bir kanun çıkarmıştır.

Varlık Vergisi Kanunu 11 Kasım 1942 tarihinde TBMM’de hemen hemen hiç tartışılmadan kabul edilmiştir. Kanuna göre kimin ne kadar vergi ödeyeceği kurulacak komisyonlarca (mahallin en büyük mülkiye memurunun başkanlığında en büyük mal memuru, ticaret odaları ve belediyelerden ikişer kişi) belirlenecek ve komisyon kararları kesin olacaktır. Komisyon kararlarına karşı itiraz ve yargı yolu kapatılmış ve ödeme süresi 15 gün gibi kısa bir süreye sıkıştırılmış, komisyonlarca belirlenen vergiyi ödemeyenlerin taşınır ve taşınmaz malları haciz yoluyla satışa çıkarılmıştır. İstanbul’da hacizlere karşın vergisini ödeyemeyen, tamamı gayrimüslim olan 1229 kişi vergi borçlarını bedenen çalışma karşılığı ödemek üzere Aşkale’deki çalışma kampına sürgüne gönderilmiş, çalışma kampındaki ücret gelirlerinin yarısı ile vergi borçlarının ödenmesi kararlaştırılmıştır. Varlıklarıyla vergi borcunu ödeyemeyenlerin vergi borcunu ödeyinceye kadar çalışma kampında çalışmaya zorlandığı, dünyada başka bir örnek yoktur.

1940’lı yıllarda Avrupa’daki Yahudi karşıtlığının da etkisiyle Yahudi, Rum ve Ermeni asıllı Türk vatandaşlarının mallarına “vergi” adı altında el konulmuştur. Dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte’nin daha sonra kitaplaştırdığı anılarından, hazırlanan cetvellerin M ve G

¹ Sakıp ŞEKER, Yeminli Mali Müşavir

diye ikiye ayrıldığı, M'nin Müslüman grubu, G'nin Gayrimüslim ekalliyetleri (azınlıkları), bilahare, bu harflere dönmeler için D, ecnebiler için E harflerinin eklendiğini öğrenmekteyiz. Kanunu uygulamakla görevli Defterdar Faik Ökte çaresizlik içindedir. Kitabında uygulamayı bir facia olarak nitelendirmiştir.² Keza, kimlerin ne şekilde kazanç elde ettiğini ve ne tutarda servet sahibi olduklarını tespit edecek bir bilgi ve belge bulunmadığı için cetveller ırka, dini inanca ve "tahmin"e dayandırılmıştır. Oysa, Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşmasında Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarını Müslümanlarla özdeş medeni ve siyasi haklardan yararlandıracağını, Türkiye'nin tüm halkına din ayırt edilmeksizin yasa önünde eşitlik tanıyacağını taahhüt etmiştir.

Varlık Vergisi Kanunu, adı dışında bir vergi kanunu değildir. Siyasi bir kanundur. Öyle ki, uygulama sırasında bazı vali ve milletvekilleri Başbakanın bu vergiyi sadece muhtekirleri (karaborsacıları), harp zenginlerini, hassaten ekalliyetten olan vurguncuları hedef aldığını ileri sürerek Türklerden vergi alınmasına karşı çıkmış, ancak, kanuna genel bir kanun olduğu izlenimi verilmek istendiğinden, Türklerden de bir miktar vergi alınmış, bazı vilayetlerde cetveller yeniden hazırlanmıştır. Kanunun amacı Başbakan Ş.Saraçoğlu'nun CHP Grubundaki basına kapalı toplantısında şu şekilde açıklanmıştır.

*"Bu Kanun aynı zamanda bir ihtilal kanunudur. Bize iktisadi istiklalimizi kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza hâkim olan gayri Türk unsurları bu sayede bertaraf ederek Türk Piyasasını Türk tüccarların ve Türklerin eline vereceğiz. İstanbul'daki gayrimenkullerin Türklere intikalini yine bu sayede temin edeceğiz. Gayrimüslimlere tarh edilecek vergilerin ancak dörtte biri Türklere tahmil edilecektir."*³ Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de varlık vergisi konusunda Hükümete destek vermiş, ancak işyerlerinin kapanması konusundaki tehlikeye dikkat çekmiştir.

Başbakan Saraçoğlu'nun varlık vergisinden beklediği amaçlardan birisi de haraç mezat satışa çıkacak mallar nedeniyle fiyatların düşeceği ve enflasyonun aşağı çekileceği beklentisidir. Ancak bu amaç gerçekleşmemekle birlikte, özellikle İstanbul'daki binlerce mülk el değiştirmek suretiyle ekonominin Türklerin eline geçmesinin yolu açılmıştır. Bu olaydan sonra pek çok gayrimüslim Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmış, bir çok işletme kapanarak üretim düşmüş ve bundan ekonomi olumsuz etkilenmiştir.

Temel insan haklarına ve mükellef haklarına açıkça aykırı olan varlık vergisi uygulaması, gerek iç gerek dış dünyadaki ağır eleştiriler karşısında 17 Eylül 1943 tarihinde çıkarılan bir kanun ile bir kısım mükellefin vergi borçlarının silinmesine karar verilmiş, daha sonra 15 Mart 1944 tarih ve 4530 sayılı Kanun ile o tarihe kadar tahsil edilememiş vergilerin silinmesiyle Varlık Vergisi uygulaması tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Varlık Vergisinin özellikle Yahudi vatandaşları hedef almasında o günlerdeki İstanbul gazetelerindeki Yahudi aleyhtarlığı yazı ve karikatürler etkili olmuştur. İşin ilginç yanı Yahudi cemaati ve yazarlarının, sonraki yıllarda varlık vergisi konusunu büyütmemeleri ve istismar etmemeleridir.

Varlık Vergisi, o günün koşullarında "gelir" yönünden bakıldığında başarılı bir uygulama sayılabilir. En büyük kayıp ise vatandaşın devlete olan güveninin sarsılmasıdır. Bu Kanun ile 114.368 mükelleften 314.920.940 TL vergi tahsil edilmiş olup, tahsilat oranı %74'tür. Verginin %70'i İstanbul'dan tahsil edilmiştir. İstanbul'dan tahsil edilen verginin %7'si Müslümanlardan, %87'si gayrimüslimlerden, %6'sı ise diğer mükellef gruplarından sağlanmıştır. (1942 yılı bütçe gelirlerinin 334 milyon TL, 1943 yılı bütçe gelirlerinin 486 milyon TL, 1944 yılı bütçe gelirlerinin 1.031 milyon TL olduğunu belirtelim.)

²Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.1952

³Hüseyin Perviz PUR "Varlık Vergisi ve Azınlıklar" Eren Yayınları,(Tlf:212-251 28 58) İstanbul -2007 Sy:394

1923-24 Türk Yunan Nüfus Mübadelesi, 1934 Trakya Yahudi Olayları ve 1941 Yahudi Amele Taburları Olaylarının ardından, 6-7 Eylül 1955 Olaylarıyla azınlıklar bir kez daha sarsılmışlar ve Cumhuriyet Rejimine olan inançlarını kaybederek Türkiye'yi terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Türkiye'yi terk eden Yahudilerin bir kısmı İsrail'e Rum ve Ermeniler ise çeşitli Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya göç etmiştir. Azınlıkların sanayi ve ticarete bıraktıkları boşluk ancak 1970'li yıllardan sonra doldurulabilmiştir.

Türkiye fiilen savaşa girmese de 20 milyon nüfusa karşılık 1 milyon askeri savaşa hazır tutmak kolay değildi. İhtiyatların da silah altına alınması nedeniyle tarımsal üretim düşmüş, var olan sanayi ve ticaret ise tamamen gayrimüslim vatandaşların elinde kalmıştır. Varlık vergisi zengin gayrimüslimleri hedef almakla birlikte köylüler de bu ağır vergilerden nasibini fazlasıyla almıştır. Toprak Mahsulleri Kanunu ile Atatürk'ün kaldırdığı aşar vergisi geri getirilmiştir. Tarım ürünlerinden %10'u ayın olarak, hayvanlardan da nakit olarak alınan bu vergi çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçinen yoksul Türk köylüsü üzerinde çok derin etki yapmıştır. 1941-1944 yıllarında Toprak Mahsulleri Kanunu kapsamında 210 milyon TL'si toprak mahsullerinden aynı, 123 milyon TL'si hayvan varlıklarından nakti olmak üzere toplam 333 milyon TL vergi toplanmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi bütçe gelirlerinin yaklaşık %10'una tekabül etmekteydi. 1946 yılında Toprak Mahsulleri Kanunu iktidar partisi CHP tarafından kaldırıldıysa da, başta büyük çiftçiler bu vergiyi hiç unutmadı ve daha sonra Demokrat Parti cephesinde yerlerini aldılar.

Gerek varlık vergisi gerekse tarım üzerinden alınan toprak mahsulleri vergileri 1940'lı yılların koşullarında alınması zorunlu doğru kararlardır. Mali idarede denk bütçe düşüncesi geçerlidir. Devletin ihtiyaçları için borç almak yerine halka müracaat edilmesi en doğru yol olarak görünüyordu. Borç alan daha sonra emir de alır inancı vardı. Duyun-u Umumiye olayını yaşanların ve hala bu borcu ödemekte olanların başka türlü davranması beklenemezdi. Ancak, varlık vergisi uygulaması kanunda yazılı amacını aşmış ve bütün haklılığını ve hukukiliğini kaybetmiştir. Hangi gerekçeyle olursa olsun Devlet her zaman temel hak ve özgürlükleri korumalı ve saygı göstermelidir. Devletin hukuka uygun davranmadığı bir toplumda bireylerden hukuka uygun davranmaları beklenemez.

“Türkiye'nin Borç Prangası (1854-.....) Duyunu Umumiye-IMF”⁴ adlı kitabın da yazarı olan meslektaşım ve dostum Sayın Hüseyin Perviz PUR, azınlıklarla komşuluk ve arkadaşlık kurmuş, İstanbul aşığı bir aydın. “Varlık Vergisi ve Azınlıklar” adlı 465 sayfalık yeni kitabının 24 sayfalık kısmını özellikle azınlıklarla geçen çocukluk ve gençlik anılarına ayırmış, “gidenlerle” “çok değerli dostlarının ve anılarının” da gittiğine hayıflanarak, onların “İstanbul'un güzelliği” olduğunu bu kitabında bize samimi duygularıyla anlatmaktadır.

Kurtuluş Savaşının hemen sonunda daha Lozan Antlaşması imzalanmadan (17 Şubat-4 Mart 1923) toplanan İzmir İktisat Kongresinde Türk ticaret erbabının azınlıklara ve gayrimüslimlere karşı tavrı aldığı günün belgelerinden öğreniyoruz. Milli Devlet kurulmuş, sıra **iktisadi milliyetçiliğe** gelmiştir. Bugün özelleştirmelerle ekonomide millilik yerini sınırsız bir liberalizme bırakırken, siyasal milliyetçilik ise yeni bir boyut kazanmıştır. Bu durum toplumsal bir çelişkiyi ifade etmektedir.

Etnik çatışmaların da yaşandığı, büyük bir imparatorluğun ortadan kalktığı bir savaşın hemen sonrasındaki duygusal milliyetçiliği anlayışla karşılamak gerekir. Ancak ilerleyen yıllarda da gayrimüslimlere karşı geliştirilen ayrımcı politikalar bugünkü sosyal yapımızın habercisi gibidir. Son zamanlarda Hıristiyan din adamlarına ve aydınlarına yöneltilen tehdit ve saldırıların belli kesimlerden açık veya gizli destek bulduğunu görmekteyiz. Yakın geçmişimizdeki olayların bugünkü sosyal psikolojimiz üzerinde etkisinin olmadığı

⁴ Hüseyin Perviz PUR, “Türkiye'nin Borç Prangası” TÜRMOB Yayınları-280, 2007

söylenebilir mi? Bir kesim alabildiğine dünyaya açılırken diğer bir kesimin kültürel farklılıklardan korkarak içe dönük bir toplum yaratma çabasını gördükçe; azınlıklar karşısındaki hoşgörüsüzlüğümüzün kökenlerinin daha derinlerde olduğunu düşünmekteyim. Bu toplum değil midir, Yunus Emre'yi, Mevlana'yı, Hacı Bektaş Veli'yi yetiştiren, 1492 yılında İspanyol zulmünden kaçan 30 bin Yahudi'ye kucak açan?

Toplumsal refahın artırılmadığı, gelir dağılımının iyi sağlanamadığı toplumlarda bireysel zenginliklerin bir işe yaramadığını, güçlü bir ekonomik yapının ve adil bir vergi sisteminin kurulamamasının ne gibi sosyal facialara yol açabileceğini bu kitaptan öğreniyoruz. Geçmişte yaşanan bu acı olaylardan ders alarak, Sayın PUR'un "**üretim ekonomisini teşvik eden, vergisiz servetleri takip edebilen ve soru sorma yetkisi olan bir vergi sistemi kurulması**" şeklindeki dileğini içtenlikle ben de paylaşıyorum.

Sayın Hüseyin Perviz PUR'un büyük emeklerle hazırladığı, tamamı tarihi bilgi ve belgelere dayanan kitabının özellikle Mali Tarihimize ilgi duyan herkes tarafından okunmasını dilerim. Böyle bir eseri kitaplığımıza kazandırdığı için sonsuz teşekkürler.